

SZÍNHÁZ

DRÁMAMELLÉKLET

1979

ÁPRILIS

BERKES ERZSÉBET

„A hölgy ugyanis nem hölgy”

Szabó György Berta című drámája elé

Több évszázados nevelési tapasztalat állítja, hogy az ingerszegény környezetben fölnövekedett csemete idővel a legárnyaltabb és leg-erőteljesebb ingereket is egykedvűen fogadja, vagy teljes zavarodottsággal, mert fantáziája, játszó kedve, alkotó- és tájékozódó-képessége elsorvadt. Bizonyos színházi reakciók tapasztalásakor jut mindez eszünkbe, mert úgy tetszik, hogy történelmünk során a színházak mind szegényebb ingereket mértek a közönségre, s amikor — másfél évtizede — néhány vállalkozóbb szellemű drámaíró megkísérelte, hogy a nálunk eddig meg nem honosult effektusokat alkalmazza játékaiban, teljes értetlenség, zavar, elutasítás kísérte törekvéseit. Aztán támadt egy kitűnő „gyógypedagógus”, Örkény István, aki mégiscsak kikököntett a bambaságból. Fülhallásunk támadt az abszurd és a groteszk iránt. Sőt történelmi lelkiismeretünket nem sérti már, ha véres tragédiákról ironikusan, olykor kacagatóan esik szó. A siker örömdetes önmagában és következményeiben is. Bizonyára út nyílik a szellemével rokon — nem epigon! — többi drámaszerzőnek is. Kivált azok útját volna jó ebben fölvelőnek látni, akik előtte vagy mellette már korábban is arra törekedtek, hogy ezt az inger- és szingazdagságot a drámák hangnemében meghonosítsák. Görgey Gábor, Eörsi István, Szabó György munkáira gondolunk. Szabó György első drámáját 1964-ben mutatták be Miskolcon. (*Játék és igazság*, rendezte Orosz György.) Ismerve a magyar drámák pártolásának és a szerzők serkentésének már akkor is érvényben levő intézményes mozgatóit, alig magyarázható az a tény, hogy következő műve — *Székrenybe zárt szerelem*, Pesti Színház — csak öt esztendővel később került a közönség elé. Valószínűbbnek tetszik, hogy az ingerszegény cseperedés következményeivel kell számolnunk: Szabó első műve ugyanis erőteljesebben, mint neveletésünk követni engedte, az abszurd hatásokkal tett próbát. S hogy 1969-ben mégis színpadot kapott, abban nyilván a *Tóték* 1968-as bemutatásának is volt némi szerepe. Hihetnénk, hogy az új, kispolgáriás szellemű harácsolókat tollhegyre tűző darab bizalmat keltett a közönségben, kritikusokban és színházvezetőkben. Tévednünk kell. Szabó György egy éppen terítéken levő szakmai vitában vált művével az elmarasztalók argumentumává, s bár a vita mibenlétét azóta elfeledte a „szakma” is, arra azért mindenki emlékezett, hogy a *Székrenybe zárt szerelem* körül bajok voltak. Így azóta elő nem vették, s arra sem tett kísérletet senki, hogy átdolgozva bemutassa. Szabó György ez alatt az idő alatt számos tévéjátékban bizonyította tehetségét.

Amikor 1977-ben az Írószövetség és a Magyar—Szovjet Baráti Társaság irodalmi pályázatot hirdetett, Szabó György mégis drámával jelentkezett, a *Bertá*-val, s az első díjat nyerte el. Mzgékony szellemű s magyar darabban mindig éhes színházaink azonban máig nem tettek vele próbát. Pedig bőven kínálja az érdekes szerepeket, a fanyar-szellemes dialógusokat, s azt a gondolkodási alkalmat, amely a második világháború utolsó esztendejének tanulságai felé igazíthatna. Megnyugvásunkra szolgáljon, hogy Szabó György kitűnő színpad- és közönségismerettel úgy alkotta meg drámáját, hogy azok is, akik csupán a cselekmény felső réteget

képesek érzékelni, élvezni tudják a játék ritmusát, a figurák következetes rajzát és a dialógusok feszültségét, groteszk humorát.

Am ha egy határozott kezű rendező ennél mélyebbre hatol maga is, akkor bármelyik színházunk bármilyen összetételű publikuma el tud jutni a drámai cselekmény jelképes, többet jelentő mélységéhez. Berta ugyanis nem egy hölgy. S nem is csak az, aminek mondják: urasági cseléd; Berta azt a kiszolgáltatott és kihasznált réteget testesíti meg, amelyet a háború utolsó esztendejében ostoba dzsentri tiszték, ködös fejű politikusok, hisztérikus lélekgyilkosok és a mögöttük színre lépő Szálasi-banditák odáig gyötörtek, hogy — a politikai tájékozatlanság és félrevezettség ellenére is — valóban a fölszabadulás érzetével fogadja azt a katonát, akit eddigi urai ellenségének mondtak. Berta számára ugyanis nyilvánvalóvá válik, hogy aki *ezekkel* szemben áll, neki csak jót hozhat.

Mindez a rövid értelmelő-színopszis talán viszolygást kelt azokban, akik még emlékeznek a fölszabadulást sematikusan megjelenítő darabokra. Viszolygást, mert azok éppen azt takarták el a jelszavak, az emberi helyzetek egysíkúságával, ami a történelmi tapasztalatot személyessé, drámában testet ölteni képessé tette: a magatartások és kapcsolatok bonyolultságát. Szabó György drámájának azonban erénye, hogy nem sematizál, nem téved a romantikus patetizálás útjára, hanem mindvégig úgy tömöríti a drámai szituációt és típusokat, hogy azok hitelessége plasztikussá váljék.

A *Bertában* — ahogy minden jó műalkotásban — kirajzolódik egy tágabb történelemszemlélet is, mely a választott tárgykörnél szélesebben érvényesíthető: bírálat és szeretet a társadalom legalsóbb osztálya iránt. Berta meghatározottsága szerint — és a magyar viszonyokra kivált érvényes ez — az agrárproletariátus történeti helyzetének és tudatának értelmezését jelenti. Szabó egyetlen gesztussal — a dráma utolsó jelenetével — képes éreztetni, hogy Berta a cselédhűséget, az ezredéve megszokott magatartást csak érzelmileg képes lerázni. S fölöttébb messze van még attól, hogy sorsát megkísérelje maga irányítani. Az viszont kétségtelen, hogy az első lépés a szerzsantot üdvözlő biccentése.

Vonzó erényei mellett azonban hadd jegyezzük meg a *Bertáról*: nem könnyű darab. Ha poénjait bemondásokká frivolkodják, ha típusaiból kiveszik az egyéni árnyalatokat (Ales jóindulatú; Margó gyerektelen szépasszony, tehát nemcsak a cselédet gyűlöli Bertában, hanem az ötyverekes, jó formájú asszonyt is stb.), vagy tartózkodó finomkodásból ellágyítják bizonyos jelenetek irrealitásig fokozott megoldásait — a játék tréfává vagy tankönyvillusztrációvá szelídülhet. Érdemes tiszteletben tartani a szerző tárgyi tudását és színpadi ismereteit: a huszonnégy órába tömörített cselekmény néhány hónap summája; annak, ami Horthy „kiugrási” kísérletétől a szovjet katonák megjelenéséig végbement Magyarországon. Nem véletlen, hogy hol s miért ragaszkodik a szerző rigorózus pontossággal a történelmi tények rögzítéséhez, s mikor, az időkezelés milyen leleményéből lép át hónapokat egyetlen jól időzített dialógusfordulattal vagy epizóddal beiktatásával.

Talán nem oktalan azt remélnünk, hogy ezeket az értékeket színművészetünk olvasói és nézői is helyénvalónak, értékesnek találják a most közreadott dráma alapján.